

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, 1865.

ΤΟΜΟΣ ΙΕ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 356.

Ο ΣΩΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ.

ὑπὸ

Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΥ.

Καί τοι πολλάκις ἀκούομεν στερεοτύπως ἐπαναλαμβάνομενον ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς πρῶτος ἡσπάρθη τὸν χριστιανισμόν, ὅτι οἱ δύο οὗτοι αὐτουργοὶ τοῦ μεγάλου κοσμο-ἱστορικοῦ δράματος, εἰ καὶ τὸ πρῶτον συνηντήθησαν ἀλλήλοις ἀνταγωνισταὶ καὶ πολέμιοι, κατόπιν ὁμῶς ἀναγνωρίσθησαν, συνεβιβάσθησαν καὶ συνασπισθέντες κατηύθυναν τὰς δυνάμεις των πρὸς τὸν αὐτὸν ὑψηλὸν σκοπὸν πρὸς ἐκπολίτευσιν τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ τοι ἀνευδότης κοπτόμεθα τὰ ὧτα ὑπὸ τῆς μέχρι κόρου διαβρυλλομένης συζεύξεως τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδέποτε ὁμῶς οἱ τὰ τοιαῦτα δογματίζοντες ἐπεχείρησαν ν' ἀναζητήσωσι τὸν λόγον τοῦ φαινομένου τούτου, οὐδέποτε ἔλαβον τὸν κόπον ν' ἀνιχνεύσωσι τί τὸ ἐν ἑκατέροις ὁμοφυές, ἢ τίνες αἱ ἐν ἑκατέροις χραγαὶ καὶ ἄρμοι, δι' ὧν ἐπιτυχῶς συνεκολλήθησαν ἀλλήλοις καὶ συνηρμώσθησαν.

Προτιθέμενοι οὖν ὅπως ἐπιληφθῶμεν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος καὶ φέρωμεν ἐπ' αὐτοῦ δι-

ευκρινήσεις τινὰς δυναμένας τοῦλάχιστον νὰ προσελαμύνωσι τὴν ὁδὸν πρὸς ἀνέρεσιν τῆς ὀριστικῆς αὐτοῦ λύσεως, ὀφείλομεν ἀνατρέχοντες εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου νὰ ἐκλέξωμεν ἐποχὴν τινα, καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα κορυφωθείσα εἰς τὸ ἐπακρον τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀναπτύξεως καὶ οὕτως εἰπεῖν προδραμοῦσα αὐτὴ ἑαυτῆς, προσεζήνεγκε καὶ προδιτύπωσε στοιχεῖα θεωριῶν καὶ γνώσεων, ἃ τινὰ μετὰ ταῦτα ἐπερρώσθησαν καὶ ἐνεργοποιήθησαν διὰ τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος. Τοιαύτη δὲ εἶναι ὁμολογουμένως ἡ ἐποχὴ τοῦ Σωκράτους, τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις διὰ τῶν καινῶν διδασκαλιῶν του, διὰ τῆς θαυμαστῆς ἐπιρροίας, ἣν ἡ νεωτεριστικὴ αὐτοῦ μέθοδος ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν πνευμάτων, προίσταται ὡς ὁ ἀναμορφωτὴς τῶν συγχρόνων του, ὡς ὁ ἀρχηγέτης τσοσούτων διαφόρων σχολῶν, ὧν ἑκάστη ἐκπροσωπεῖ μίαν τινὰ ἐκ τῶν λογικῶν καὶ αἰσθηματικῶν τάσεων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἀπὸ τῆς μεγάλης λοιπὸν ταύτης προσωπικότητος ὁρμώμενοι καὶ ἡμεῖς καὶ ἐπὶ ταύτης ἐφιστάντες τὴν προσοχὴν μας, θέλομεν ἀποπειραθῆν πρῶτον, ὅπως διεξέλθωμεν τὰς οὐσιωδέστερας πλευρὰς τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, ἐν αἷς προανακρούονται χριστιανικά ζητήματα, ἀπαντῶνται διδάγματα συσχετιζόμενα καὶ συνάδοντα πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρ-

χάς τοῦ Εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ δεύτερον, ὅπως ἀντιπαραβάλλοντες τὴν ἀτομικότητα τοῦ Σωκράτους πρὸς τὴν τοῦ Ἰησοῦ θεωρουμένου ὑπὸ ἀνθρωπίνην ἀποψιν, ἐξάρωμεν τὰ ἐν ἑκατέρᾳ τούτων τυχόν ἀπαντώμενα κοινὰ χαρακτηριστικά πρὸς τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας των ἐν μέσῳ τῶν περιστοιχιζουσῶν αὐτοὺς ἐξωτερικῶν περιστάσεων. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ οἷονεὶ θρασεῖα καὶ παράτολμος ἡ ἀντιπαραβολὴ αὕτη, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πρωίμως κατανοήσαντες σχέσεις τινὰς ὁμοιότητος μεταξὺ Σωκράτους καὶ Χριστοῦ, ἐπεδόθησαν εἰς τοιοῦτου εἶδους παραλληλισμὸν, καὶ τοὶ περιορίσαντες αὐτὸν εἰς ἐπουσιώδη καὶ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα.

Τίς λοιπὸν ἡ κυριώδης ἀρχὴ καὶ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους, καὶ τίς ἡ μέθοδος, δι' ἧς τοσοῦτον δραστηκῶς ἐπενεργήσας ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μὀρφωσιν, ἰδοὺ τὰ δύο ἀντικείμενα τοῦ πρώτου μέρους τῆς πραγματείας μας, ἃ τινὰ μετ' ἐπιστάσις ἐξετάζοντες δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ ἐννοιαν τῶν Σωκρατικῶν θεωριῶν καὶ τῶν πρὸς τὰς ἀρχάς τοῦ χριστιανισμοῦ σχέσεών των, ἀρνούμενοι ἀδικλείπτως τὰς πληροφορίας μας ἐκ τῶν μόνων διασωζομένων ἡμῖν πηγῶν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, οἷαι προδήλως ὁμολογοῦνται τὰ Ξενοφώντεια Ἀπομνημονεύματα καὶ οἱ Πλατωνικοὶ Διάλογοι, μάλιστα δὲ οἱ διηγηματικοὶ ἐκεῖνοι, ἐν οἷς ὁ μαθητὴς ἐνδιαφέρεται νὰ ἐκθέσῃ πιστῶς τὰ διανοήματα καὶ τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα τοῦ διδασκάλου του, ὡς ἐν τῷ Συμποσίῳ καὶ τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος.

Ὅ,τι δὲ ἀποτελεῖ τὴν μεγίστην ἀξίαν τοῦ Σωκράτους, ὅ,τι σημειώνει νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ σκοπὸς ὃν προστίθετο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του, εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἐπιστήμης, εἰς ὃ κατ' ἐξοχὴν ἀπευθύνων τὰς ἐρεῦνας του διεκρίνετο τῶν προκατόχων του φιλοσόφων· διότι, ἐνῶ οὗτοι ἡτχολοῦντο περὶ τὰς πρώτας αἰτίας καὶ τὴν γένεσιν τῶν ὄντων, ἐνῶ ὥρμωντο ἐξ ἀνυποστάτων εἰκασιῶν καὶ ὑποθέσεων, ὅπως ἐξηγήσασιν τὰς περιφορὰς τῶν ἀστέρων καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, πρῶτος ὁ Σωκράτης μετέστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς αὐτὸ τὸ κέντρον τοῦ Παντός, εἰς τὸν ἄνθρωπον, πρῶτος οὗτος, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Κικέρωνος, κατεβίβασε τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν, εἰς τοὺς οἴκους καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν, εἰς τὸν ἡμερήσιον τῶν ἀνθρώπων βίον· διότι πρῶτος οὗτος διήνοιξε τὸ στάδιον τῆς ἠθικῆς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην, ἀπαύστως ἐξετάζων, τί εὖσεβές, τί ἀσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρόν, τί δίκαιον, τί ἀδίκον, τί ἀνδρία, τί δειλία, τί σωφροσύνη, τί μαχηία, τί πόλις, τί πολιτικός, τί ἀρχὴ ἀνθρώπων, τί ἀρ-

χικός ἀνθρώπων κ. τ. λ. (Ἀπομν. Ξεν. Α'. Ι. 16). Ζητήματα ἀναγόμενα εἰς τὸ καθολικώτατον καὶ περιεκτικώτατον τῶν ἄλλων ἀπάντων· τί ἐστὶν ἀγαθόν ὅπερ εἶναι ὁ τελικὸς σκοπός, πρὸς ὃν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος ν' ἀπευθύνῃ τὴν βούλησιν καὶ τὰς πράξεις του. Τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον λαμβάνων ὁ Σωκράτης ὡς ἀφετηρίαν ἐπειράτο νὰ προσδιορίξῃ τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, καθόλου δὲ ἀπάσας τὰς οὐσιώδεις ἠθικὰς ιδιότητας, αἵτινες συναπκρτίζουσι τὴν ἀρετὴν τοῦ ὑποκειμένου. Ἐπεστήριξε δὲ τὴν θεωρίαν του διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ταύτης παρατηρήσεως, ὅτι καθὼς εἰς πᾶσαν τέχνην ἢ ἐπιτήδευμα πρόκειται νὰ ἐπιτευχθῇ σκοπὸς τις, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ἄθροισμά τι κανόνων καθ' οὓς ὀφείλει τις νὰ ἐνεργῇ, καὶ ἐπινουσῶνται τὰ μέσα καὶ οἱ ὄροι, δι' ὧν ὁ σκοπὸς ἐπιτυγχάνεται, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, ὑπάρχει ἀκρότατός τις καὶ καθολικώτατος σκοπός, ἡ πραγματίωσις τοῦ ἀγαθοῦ, δι' οὗ προσδιορίζονται τὰ μέσα καὶ οἱ ὄροι τῆς ὅσον ἐνεστί προσεγγίσεως πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον, καὶ ἀνευρίσκεται σύστημά τι κανόνων προδιατυπούντων εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν διαγωγὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον, ὅστις ἀσφαλέστατα τὸν φέρει εἰς τὸ τέρμα του.

Ἀλλ' ὑπὸ τίνα ὄρον ὁ ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ τὸ ἀγαθόν; ὑπὸ τίνος ἀρχῆς καθοδηγούμενος βυθμίζει πρὸς αὐτὸ τὸν πρακτικὸν του βίον καθιστάμενος ὄντως ἐνάρετος; ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ γινώσκῃ τὸ ἀγαθόν, νὰ κατέχηται ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ συνίσταται εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς θεωρίας ταύτης, ὁ Σωκράτης ἐδήλου ὅτι οὐδεὶς πράττει ἄλλο τι, ἢ ὅπερ γινώσκει ὅτι εἶναι εἰς αὐτὸν ἀγαθόν· διότι ἡ ἐπιστήμη ἄρχει τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἐὰν γινώσκῃ τις τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ, δὲν δύναται νὰ κυριεύηται ἀπὸ τὰ πάθη, ὥστε νὰ πράττῃ ἄλλο τι εἰμὴ ὅ,τι τῷ ἐπιβάλλει ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ γνῶσις. Ὅθεν καὶ περὶ τῆς ἀνδρίας διαλεγόμενος διασχυρίζετο ὅτι κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν ὁ γινώσκων τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ κινδύνου καὶ τὰ μέσα τῆς ἀποφυγῆς, εἶναι ἀνδρειότερος ἢ ὁ ἀγνοῶν ταῦτα. Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν συνεπέραινεν ὅτι, καθὼς ὁ γινώσκων τὴν ὀρθογραφίαν ἢ τὴν ἀριθμητικὴν δύναται μὲν ἐκ προμελέτης ν' ἀνορθογραφήσῃ ἢ ν' ἀριθμήσῃ ἡμαρτημένως, ἀλλ' ἐὰν θέλῃ, δύναται καὶ νὰ ἐκτελέσῃ ὀρθῶς τὰς ἐργασίας ταύτας, ἐνῶ ὁ ἀγνοῶν τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰς ἐκτελέσῃ ὀρθῶς καὶ τοι προθυμούμενος· ἐπομένως δὲ ὁ πρῶτος δύναται μᾶλλον νὰ κληθῇ ὀρθογράφος καὶ ἀριθμητικός ἢ ὁ δεύτερος· οὕτω καὶ ὁ γινώσκων τί εἶναι δίκαιον καὶ ἀγαθὸν ἀλλὰ πράττων τὰ ἐναντία προσεγγίζει μᾶλλον

λον εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀγαθότητα, ἥ ὁ ἀ-
γνοῶν τί εἶναι δίκαιον καὶ μὴ διακρίνων τοῦτο ἀπὸ
τοῦ ἀδίκου καὶ τοῖ σφόδρα προθυμούμενος, διότι
οὗτος οὐδέποτε δύναται νὰ πράξῃ δίκαια. (Ξεν. Ἀ-
πομν. Γ'. 9. 6. Δ'. 19. 22. δικαιότερον δὲ τὸν ἐ-
πιστάμενον τὰ δίκαια τοῦ μὴ ἐπισταμένου). Ὅθεν
ἀείποτε ἀνὰ στόμα εἶχε καὶ ἐνεχάρκτεν εἰς τὰς
ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν τοῦ τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο περὶ
γέλμα, ὅπερ ἦν ἐπιγεγραμμένον εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς
ἱερὸν, τὸ Γνώθι σαυτόν. Διότι ὅταν τις ἐξετάζῃ
ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ὅταν ὑποβάλλῃ εἰς βάσαν-
ον τὰς ἰδίας αὐτοῦ γνώσεις καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀν-
ῆναι ὀρθαί καὶ γνήσιαι, τότε ἀρύεται πρακτικὴν ὠ-
φέλειαν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης, τότε, ἐφ' ὅσον
κέρττηται τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀ-
γαθοῦ, κέρττηται καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ πράττειν,
τότε ἀναλόγως τῆς θεωρίας καὶ τῆς γνώσεως πα-
ρέπεται ἢ τε ἐμπειρία καὶ ἢ πράξις.

Ἡ Σωκρατικὴ λοιπὸν διδασκαλία κατὰ τὴν τὸν
σκοπὸν καὶ τὴν ἀρχὴν φέρει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς
τὴν χριστιανικὴν· διότι καὶ ὁ χριστιανισμὸς ὡς ἀ-
ποκλειστικὸν ἀντικείμενον τῶν διδασκαλιῶν τοῦ
λαμβάνει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὡς κέντρον τῶν μελη-
μάτων του τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἀνάπλασιν καὶ τὴν ἐκ
ταύτης παρεπομένην μακαριότητα. Τούτου ἕνεκα
ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ καθῆκον τοῦ νὰ ἐ-
πανακάμπτῃ εἰς ἑαυτὸν, εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς ἰ-
δίας αὐτοῦ λογικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως, ὅπως διὰ
ταύτης τῆς ἐπανακάμψεως λάβῃ καθαρὰν συνειδή-
σιν τῶν ὑπερτάτων ἠθικο-θρησκευτικῶν ἀναγκῶν
του. Αὕτη δὲ ἡ συνειδήσις τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἠθικο-
θρησκευτικοῦ προσορισμοῦ τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἡ συμ-
πλήρωσις τῆς κινήσεως ἐκείνης, ἥς ἡ πρώτη ὠθη-
σις ὀφείλεται εἰς τὸν Σωκράτη; Τί ἄλλο εἶναι τὸ
ὑπὸ τούτου μετὰ ζήσεως συνιστώμενον Δελφικὸν
περὶ γέλμα, τὸ Γνώθι σαυτόν, εἰμὴ ἡ ὑπὸ τοῦ
Εὐαγγελίου κηρυττομένη μετάνοια; διότι ὁ συνει-
δῶς τὰς ἁμαρτίας του ἐπομένως δὲ μετανοῶν προῦ-
ποτίθεται ὅτι σὺ νοῖδεν ἑαυτῷ· διότι ὅσον βαθύτερον
ἐπανακάμπτεται εἰς ἑαυτὸν, ὅσον ἐντονώτερον με-
λετᾷ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν του, τοσούτω
ἀκριβέστερον γινώσκει τὰ ἐλλείμματά του, τοσού-
τω μάλλον ἐμβαδύνει εἰς τὴν δύναμιν τῶν παθῶν
καὶ τῶν ἐκ τούτων προκυπτόντων ἁμαρτημάτων.
— Καὶ βέβαια ἡ χριστιανικὴ ὁρησκέα ἀποτείνεται
εἰς τὸν ἄνθρωπον προτρέπουσα αὐτὸν νὰ λάβῃ συν-
ειδήσιν αὐτὸς ἑαυτοῦ ὅπως γινῶ ὅπου τις ἐστίν, ὅ-
ποις τις ἢ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις του, ὅποις τις ἢ
ἠθικὴ του κατάστασις καὶ αἱ ἐκ ταύτης πηγάζου-
σαι ἠθικαὶ ἀνάγκαι, αἵτινες ἐγείρουσι τὴν τάσιν πρὸς
τὴν θεραπείαν αὐτῶν καὶ ἐκπλήρωσιν. Ἐν ἐνὶ δὲ
λόγῳ, ἡ πρώτη ἀρχὴ ἐξ ἧς ὁρμάσκει καὶ ἐφ' ἧς ἐρεί-

δεταὶ ὁ χριστιανισμὸς εἶναι τὸ νὰ γινώσκῃ ὁ ἄνθρω-
πος αὐτὸς ἑαυτὸν ὡς ἠθικὸν πρόσωπον. Ἐνταῦθα
λοιπὸν μάλιστα παρατηρεῖται ἡ πρὸς τοῦτον προσ-
έγγισις τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, δι' ἧς ὁ θεμε-
λιωτὴς αὐτῆς ἐπειράτο ὅπως συστήσῃ ἐπιστημονι-
κῶς ὅτι μετὰ ταῦτα καθιέρωσεν τὸ χριστιανικὸν
θρήσκευμα, προδεικνύς ὅτι ἡ μόνη ὁδὸς ἡ ἀγούσα
εἰς αὐτὸ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἐν ἑαυτῷ
ἐπανακάμψις τοῦ προσώπου, ἡ ἀποπνευμάτωσις
τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἠθικὴ αὐτοσυνειδησία.

Ἀλλ' ὁ χριστιανισμὸς, ἐκτὸς τῆς συναισθήσεως
τῆς ἁμαρτίας, ἐκτὸς τῆς διὰ τῆς αὐτογνωσίας προσ-
γινομένης συντριβῆς καὶ ταπεινώσεως, διδάσκει καὶ
ἕτερον τι ἀντίθετον τῆς ἁμαρτίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος
καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ σωθῇ ἐκ τῆς ἀπω-
λείας του, ὅτι πρὸς ἀπολύτρωσιν του δεῖται ὑπερ-
τέρας τινὸς βοηθείας καὶ δυνάμεως, τῆς θείας χάρι-
τος. Πλὴν τοῦτο φαίνεται ἐναντίον εἰς τὴν Σωκρα-
τικὴν ἀρχὴν τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας, δυνάμει
τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ ἐκ τῆς ἰδίας αὐ-
τοῦ συνειδήσεως τὸ ἀληθὲς, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κα-
λὸν, ἐπομένως δὲ φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὴν χάριν τῆς
ἀπολυτρώσεως, ἣν κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκα-
λίαν ὀφείλει νὰ προσδοκᾷ ἄνωθεν. Ἀλλ' ἡ ἀντίθε-
σις αὕτη εἶναι μόνον φαινομενικὴ· διότι καὶ μὲν ἡ
αὐτοσυνειδησία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀρχὴ δι' ἧς ἀ-
ναπτύσσει ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν, τὸ
καθολικὸν καὶ αἰδίδιον· ἀλλὰ τοῦτο τὸ διὰ τῆς ἀν-
θρωπίνης συνειδήσεως ἀναπτυσσόμενον καὶ δημιουρ-
γούμενον δὲν εἶναι βεβαίως προσωπικόν τι καὶ ἰδίον,
ἀλλὰ προϋπάρχον, ἀνεξάρτητον πάσης ὑποκειμενι-
κότητος καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὄν. Τὸ καθολικὸν ὅ-
περ γινώσκεται διὰ τῆς αὐτοσυνειδήσεως ἀποκαλύ-
πτεται ἔξωθεν καὶ διαρμηνεύεται ἐν τῇ ὑποκειμενι-
κῇ συνειδήσει, προσδιορίζει τὴν βούλησιν καὶ τὴν
πράξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν καὶ ἐνταῦθα παρίστα-
ται ἀποφῆς τις ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ χριστιανι-
σμοῦ· διότι ἂν λόγον ἔχει πρὸς τοῦτον ἡ θεία δύνα-
μις ἡ χαρίζουσα τὴν ἀπολύτρωσιν εἰς τὸν μετα-
νοῶντα διὰ τὰς ἁμαρτίας του, τὸν αὐτὸν ἔχει καὶ
πρὸς τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν ἡ ἰδέα τοῦ ἀλη-
θοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, ἧτις εἶναι δύνα-
μις ὑπετέρα τοῦ ἀνθρώπου, δύναμις ἐνισχύουσα αὐ-
τὸν ὅπως ἐπαναστρέφῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς νικῶ-
σα τὰς αἰσθητικὰς ὁρμάς, τὰ πάθη καὶ τὰ αἰσθη-
ματὰ καὶ τὸ ὕψιστον πρόβλημα τῆς Σωκρατικῆς
ἠθικῆς συνίσταται εἰς τοῦτο, πῶς νὰ ἐντυπώσῃ εἰς
τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν σωτήριον ταύτην ἀρ-
χὴν, ὅτι κατὰ πάσαν τοῦ βίου περίστασιν ὀφείλει
νὰ προσδιορίζηται ὑπὸ τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ, τοῦ θεοῦ
οἶον ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ συνειδήσει του, θεωρῶν
αὐτὰ πάντα ὡς τὰν ἀκράτατον σκοπὸν τῆς ἐν τῷ

κόσμῳ τούτῳ ἀποστολῆς του. Ὅθεν ἰδοὺ διατί ὁ Σωκράτης εἶχε πλήρη πεποίθησιν εἰς τὴν θρησκευτικὴν του ἀποστολὴν, εἰς τὴν συνεχὴ αὐτοῦ συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐμφανιζομένου εἰς αὐτὸν διὰ τινος προφητικῆς ἢ ὑπερφυσικῆς φωνῆς, διὰ τινος δαιμονίου, ὅπερ ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς τι ὄν διάμεσον μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Ἰδοὺ διατί τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας προσδιορίζει ὡς καθάρσιν καὶ ἀπολύτρωσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ὡς ἀδιάκοπον μελέτην τοῦ θανάτου, ἐφ' ὅσον ἀνάγκη ν' ἀποκαθίρηται ἡ ψυχὴ τῶν παθῶν καὶ τῶν αἰσθησέων, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῷ προσκαίρῳ βίῃ ἀπολαύῃ τῆς αἰδιότητος, ἐφ' ὅσον ἀνάγκη ν' ἀποθνήσκῃ ὁ ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος ἵνα ὁ ἐσωτερικὸς ζῇ ἐλεύθερος, ἀπαραλλάκτως ὡς ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν ἐκφωνεῖ, *Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς* (Πρὸς Κολ. Γ'. 3) καὶ πάλιν, *Τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;* (Πρὸς Ῥωμ. Ζ'. 24)

Ἀλλὰ κατὰ τὸ χριστιανικὸν δόγμα δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ μετάνοια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐξομολόγησις τῶν πλημμελημάτων του ὅπως ἀξιώθη τῆς ἐξ ὕψους χάριτος τῆς ἀπολυτρώσεως, ἀλλὰ προσαπαιτεῖται νὰ ἐνυπάρχῃ αὐτῷ καὶ ἡ προδιάθεσις τοῦ νὰ τὴν ἀποδέχεται, πρέπει καὶ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ νὰ ἔχῃ τι κοινὸν σημεῖον ἐκφοῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὀργᾷ πρὸς τοῦτο καὶ ὡς διψῶσα ἑλαφρὸς ἐπιδιώκῃ τὴν παρὰ τούτου προσφερομένην σωτηρίαν καὶ ἴασιν. Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ κάλλιον ἢ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη πίστις κατὰ τὴν ῥῆσιν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοδόχου, ὅστις ἐξ ἰδίας πείρας γινώσκων ὅτι ἡ ἀγάπη μεταστοιχειοῖ τὸν φιλοῦντα εἰς τὸν φιλούμενον, καὶ ὑπὸ ταύτης διαφλεγόμενος, ζῶ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ἀνακράζει, *ζῆ δ' ἐν ἐμοὶ Χριστὸς* (Γαλ. Β'. 20).

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ὁ Σωκρατισμὸς οὐ πᾶν ἀπολείπεται τοῦ χριστιανισμοῦ· διότι ὁ Σωκρατικὸς ἔρως εἶναι, ὡς ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, τὸ ὄργανον δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος δέχεται ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον, δι' οὗ λαμβάνει διηνεκῶς ἐνδόμυχον πρὸς αὐτὸ συγκοινωνίαν καὶ ἐξοικείωσιν. Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη καὶ πίστις δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ ἐκεῖνος ὁ ἐγκάρδιος πόθος καὶ ἀκάθεκτος ὁρμη, ἥτις ὥθει τὴν ψυχὴν συναισθανομένην τὸ ἴδιον αὐτῆς κενὸν καὶ ἑλλειμμα ὅπως ἀνυψωθῇ εἰς τὸ ἀπόλυτον, ὅπως ἐμπλησθῇ Θεοῦ ἐμπεριεχομένου, ὅτε μόνον ἀπολαύει τῆς ἀληθοῦς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ Σωκρατικοῦ ἔρωτος, συμβολικῶς παριστανομένου ὡς υἱοῦ τοῦ Πόρου καὶ τῆς Πενίας, διότι ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς συναίσθησιν τῶν ὑψηλοτέρων ἀναγκῶν του, ἀφ' ἑτέρου τὸν ἱκανοποιεῖ πληρέστατα προσά-

γων αὐτὸν εἰς τὴν πηγὴν πάσης ἀληθείας καὶ ἀγαθότητος.

Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι τιμᾷ τὰ τοῦ ἔρωτος καὶ κατ' ἐξοχὴν ταῦτα μετέρχεται, καὶ τοὺς ἄλλους εἰς ταῦτα προτρέπει, καὶ ὅτι παρὰ πάντα τὸν βίον του ἐγκωμιάζει παντὶ σθένει τὴν δύναμιν τοῦ ἔρωτος (Πλάτ. Συμπ. σελ. 211)· διότι κυρίᾳ ἀποστολῇ τοῦ εἶναι νὰ προσελκύῃ εἰς ἑαυτὸν τὰς καλὰς καὶ τοῦ καλοῦ ἐπιδεκτικὰς ψυχὰς, καὶ διὰ τῆς μετ' αὐτῶν ζωντῆς συνδιαλέξεως νὰ ἀναβιβάζῃ αὐτὰς εἰς τὴν ὑψηλοτέραν σφαῖραν τῆς συνειδήσεως, νὰ τὰς γονιμοποιῇ διὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ νὰ ἐμπνέῃ αὐταῖς τὸν ἔρωτα τοῦ Θεοῦ, ὅπως διαπλάττονται εἰς τὴν ἀληθεῖ ἀρετὴν καὶ φρόνησιν.

Ἀλλ' ἵνα ἐννοήσωμεν ἀκριβῶς κατὰ τίνα σημασίαν ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὁ ἔρως καὶ εἰς τί κυρίως συνίσταται ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργειά του, ἤθελεν εἰσθαι ἴσως σκόπιμον ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα αὐτολεξεί περικοπὴν τινὰ τοῦ Πλατωνικοῦ συμποσίου, ἐξ ἧς καταφαίνεται τὸ βάθος τῆς θεωρίας περιεχλλόμενον ἐνταυτῷ μορφῇ ὅλως θελκτικὴν καὶ χαρίζεσαν. « Ὁ ἔρως εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ » τίκτειν οὐχὶ ἐντὸς αἰσχροῦ, ἀλλ' ἐντὸς καλοῦ εἴτε » σώματος εἴτε ψυχῆς· διὰ τοῦτο ὁ ἐγκυμονῶν, ὅ- » ταν πλησιάζῃ εἰς καλὸν γίνεται ἱλαρὸς καὶ ὑπὸ » τῆς χαρᾶς διαστέλλεται καὶ τίκτει καὶ γεννᾷ· ὅ- » ταν δὲ εἰς αἰσχρὸν, γίνεται σκυθρωπὸς καὶ ὑπὸ τῆς » λύπης συστέλλεται καὶ συστρέφεται καὶ δὲν γεν- » νᾷ, ἀλλ' ἐπέχων τὴν πρὸς τὸ γεννᾶν τάσιν του » δυσαρεστεῖται. Ἡ δὲ γέννησις εἶναι τι αἰώνιον καὶ » ἀθάνατον, ἐφ' ὅσον ἐπιδέχεται ἀθανασίαν ἢ θνητὴ » φύσις, διότι ἀπύστως καταλείπει ἕτερον νέον ἀντὶ » τοῦ παλαιοῦ. Ὅθεν ὁ ἔρως ἐπιθυμῶν τὴν γέννη- » σιν ἐπιθυμεῖ τὴν ἀθανασίαν. Οἱ μὲν ἐγκυμονοῦντες » λοιπὸν κατὰ τὸ σῶμα τρέπονται μᾶλλον πρὸς τὰς » γυναῖκας ἵνα διὰ τῆς παιδογονίας ἀποκτήσωσιν εἰς » τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, ὡς πιστεύουσιν, ἀθανα- » σίαν, καὶ μνημόσυνον, καὶ εὐδαιμονίαν. Οἱ δὲ κατὰ » τὴν ψυχὴν ἐπιθυμοῦσι νὰ γεννήσωσι τὰ εἰς τὴν ψυ- » χὴν πρέποντα, φρόνησιν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν, » μάλιστα δὲ τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον τῆς φρο- » νήσεως, ἥτοι τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύ- » νην, δι' ἧς διευθύνονται καλῶς τὰ τῶν οἰκιῶν καὶ » τῶν πόλεων. Ὅστις λοιπὸν θεῖος ὢν παιδιόθεν ἐγ- » κυμονεῖ εἰς τὴν ψυχὴν του τὰς ἀρετὰς ταύτας, οὐ- » τοσδεταν φθάσῃ εἰς ἡλικίαν, ἐπιθυμεῖ νὰ τίκτῃ καὶ » νὰ γεννᾷ. Ὅθεν περιερχόμενος ζητεῖ τὸ καλὸν, » ἐντὸς τοῦ ὁποίου δύναται νὰ γεννήσῃ, διότι ἐντὸς » τοῦ αἰσχροῦ οὐδέποτε θέλει γεννήσῃ. Εὐφραίνει- » ται λοιπὸν μᾶλλον εἰς τὰ καλὰ παρὰ τὰ αἰσchrά » σώματα ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ νὰ γεννήσῃ, καὶ ἐὰν ἐν-

» τύχη ψυχὴν καλὴν καὶ εὐγενῆ καὶ εὐφυῆ, τότε
 » σφόδρα ἀσπάζεται καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα,
 » καὶ πρὸς τοῦτον τὸν ἄνθρωπον ἔχει εὐθὺς εὐπο-
 » ρίαν λόγων περὶ ἀρετῆς καὶ περὶ τοῦ ὁποῖος πρέ-
 » πει νὰ ᾔναι ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ καὶ τί ἐπιτήδευμα νὰ
 » μετέρχεται, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸν ἐκπαιδεύῃ· διότι
 » ἐφαπτόμενος, στοχάζομαι, τὸν καλὸν καὶ μετ' αὐ-
 » τοῦ συναναστρεφόμενος τίκτει καὶ γεννᾷ τὰ πρὸ
 » πολλοῦ συλληφθέντα, καὶ εἴτε παρὼν εἴτε ἀπὼν
 » ἐνθυμούμενος ἐκείνον συνεκτρέφει τὸ γεννηθέν·
 » ὥστε οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους συγκοινω-
 » νίαν πολὺ μεγαλητέραν παρὰ τὴν ἐκ τῆς παιδο-
 » ποιίας προερχομένην καὶ φιλίαν βεβαιωτέραν, ἐ-
 » πειδὴ συνεκοινωνήσαν ὥραιότερων καὶ ἀθνατω-
 » τέρων παίδων· καὶ πᾶς τις ἤθελε προτιμήσειν νὰ
 » τοῦ γεννηθῶσι μᾶλλον τοιοῦτοι παῖδες ἢ ἀνθρώ-
 » πινοι, καὶ ἐὰν ἀποβλέψῃ εἰς τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν
 » Ἡσίοδον καὶ τοὺς ἄλλους ἀγαθοὺς ποιητὰς ἤθελε
 » τοὺς μακαρίσειν διότι κατέλιπον τοιαῦτα τέκνα,
 » ἅτινα ἀπαθανατίζουν τὸ ὄνομα ἐκείνων ὄντα καὶ
 » αὐτὰ ἀθάνατα.

Ἄλλ' ἡ σοφὴ Διοτίμα, ἥτις ἐνταῦθα παρίσταται
 ὡς παιδαγωγοῦσα τὸν Σωκράτη καὶ διδάσκουσα αὐ-
 τὸν τὴν περὶ τοῦ ἔρωτος προσεκτεθεῖσαν θεωρίαν, ἀ-
 ποπειρᾶται διὰ τῆς ἐφεξῆς διδασκαλίας, ὅπως κατ-
 ηχῆσθαι αὐτὸν εἰς τὰ ὑψηλότερα καὶ ἀγιώτερα τοῦ
 ἔρωτος μυστήρια· « Ὁ μέλλων, λέγει, νὰ μελετήσῃ
 » ὀρθῶς τοῦτο τὸ πρᾶγμα, πρέπει πρῶτον ἐκ νεαρᾶς
 » τοῦ ἡλικίας νὰ ἐρωτεύηται ἐν σῶμα πεπρωτισμέ-
 » νον δι' ἐξόχου καλλονῆς, καὶ ἐνταῦθα νὰ γεννᾷ λό-
 » γους καλοὺς, ἔπειτα δὲ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τὸ κάλλος
 » οἷουδὴποτε σώματος ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἐτέρου σώ-
 » ματος, καὶ ἐὰν ὀφείλῃ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ κατ' εἶδος
 » καλὸν, ἤθελεν εἶσθαι πολὺ ἀνόητος νὰ μὴ νομίζῃ
 » ὅτι τὸ εἰς πάντα τὰ σώματα κοινὸν κάλλος εἶναι
 » ἐν καὶ τὸ αὐτό· ἀφοῦ δ' ἐννοήσῃ τοῦτο πρέπει νὰ
 » γένη ἐραστὴς πάντων τῶν καλῶν σωμάτων, νὰ
 » χαλαρώσῃ δὲ τὸν σφοδρὸν τοῦτον ἔρωτα τοῦ ἐνὸς
 » σώματος καταφρονήσας αὐτὸ ὡς μικροῦ λόγου ἄ-
 » ξιον· μετὰ δὲ ταῦτα νὰ θεωρήσῃ τὸ κάλλος τῶν
 » ψυχῶν τιμιώτερον τοῦ σωματικοῦ, ὥστε, ἐὰν τις
 » πεπρωτισμένος ὢν διὰ μετρίου ψυχικοῦ κάλλους
 » ἔχῃ καὶ ὀλίγον σωματικόν, ἐξαρκεῖ τοῦτο εἰς τὸν
 » ἐραστὴν καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾷ καὶ νὰ τὸν ἐπιμελῇ-
 » ται, καὶ ὅχι μόνον αὐτὸς νὰ τίκτῃ ἀλλὰ καὶ ἄλ-
 » λαχόθεν νὰ ζητῇ τοιοῦτους λόγους, οἵτινες μέλ-
 » λουσι νὰ βελτιώσωσι τοὺς νέους, ἵνα ἀναγκασθῇ
 » κατόπιν νὰ θεωρήσῃ τὸ κάλλος τῶν πράξεων καὶ
 » τῶν ἡθῶν καὶ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τοῦτο εἶναι κατὰ
 » πάντα ἐν καὶ ταῦτόν πρὸς ἑαυτὸ, ἐπομένως δὲ θεω-
 » ρήσῃ τὸ σωματικὸν κάλλος μικροῦ λόγου ἄξιον.
 » Μετὰ δὲ τὰς πράξεις καὶ τὰ ἥθη πρέπει νὰ προ-

» χωρήσῃ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἵνα ἐποπτεύσῃ καὶ τὸ
 » κάλλος τῶν γνώσεων, καὶ ἀποβλέπων ἤδη εἰς τὸ
 » πολυειδὲς ἐκείνο κάλλος μὴ φανῇ μηδαμινὸς καὶ
 » μικρολόγος, προσκολλώμενος δουλικῶς ὡς οἰκέτης
 » εἰς ἓν μόνον ἀντικείμενον, θαυμάζων τὸ κάλλος
 » ἐνὸς παιδαρίου ἢ ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ μιᾶς πράξεως,
 » ἀλλὰ τρεπόμενος εἰς τὸ ἀχανὲς πέλαγος τοῦ κάλ-
 » λους καὶ θεωρῶν αὐτὸ τίκτῃ διὰ φιλοσοφίας ἀ-
 » φθόνου πολλοὺς καλοὺς καὶ μεγαλοπρεπεῖς λόγους
 » καὶ διανοήματα, ἕως οὗ ἐνταῦθα ἐνδυναμωθείς
 » καὶ προοδεύσας ἐννοήσῃ μίαν μοναδικὴν τοιαύτην
 » ἐπιστήμην, ἥτις εἶναι ἐπιστήμη τοῦ κάλλους ἐ-
 » κείνου, ὅπερ ἀείποτε ὑφίσταται, καὶ οὔτε γεννᾷ-
 » ται οὔτε ἀπόλλυται, οὔτε αὐξάνεται οὔτε ἐλατ-
 » τοῦται, ἔπειτα δὲ εἶναι ὑπὸ τινος μὲν ἀποψιν κα-
 » λὸν, ὑπὸ τινος δὲ ἐτέραν αἰσχρὸν, οὐδὲ ἄλλοτε
 » μὲν εἶναι καλὸν, ἄλλοτε δὲ ὄχι, οὐδὲ κατὰ τὴν
 » διάφορον αὐτοῦ σχέσιν ὅτε μὲν καλὸν ὅτε δὲ αἰσ-
 » χρὸν, ἀλλ' εἶναι πάντοτε αὐτὸ καθ' αὐτὸ ταύ-
 » τὸ μὲ τὸν ἑαυτὸν του, πάντα δὲ τὰ ἄλλα καλὰ
 » μετέχουσιν ἐκείνου κατὰ τοιοῦτον τινὰ τρόπον,
 » ὥστε, ἐνῷ τὰ ἄλλα γεννῶνται καὶ ἀπόλλυνται,
 » ἐκείνο μηδεμίαν νὰ λαμβάνῃ μεταβολὴν, μήτε
 » νὰ αὐξάνῃ, μήτε νὰ ἐλαττωθῇ, μηδὲ νὰ πάσχῃ
 » μηδέν. Ὅταν τις λοιπὸν ὁρμώμενος ἀπὸ τούτων
 » τῶν καλῶν τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπιπτόντων,
 » καὶ προχωρῶν διὰ τὸ ὀρθῶς παιδεραστεῖν ἄρχηται
 » νὰ καθορᾷ ἐκείνο τὸ ἀπόλυτον κάλλος, πλησιάζει
 » σχεδὸν εἰς τὸ τέλος· διότι αὕτη βέβαια εἶναι ἡ
 » ἐρῆ μέθοδος τοῦ νὰ ἐπιδίδεταί τις εἰς τὸν ἔρωτα,
 » ἢ τοῦ νὰ ὀδηγῆται ὑπ' ἄλλου εἰς τοῦτον ἀρχόμε-
 » νος ἀπὸ ταῦτα τὰ αἰσθητικὰ καλὰ ν' ἀναβαίνει
 » πάντοτε ὑψηλότερα, ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ καθ' ἐ-
 » αὐτὸ καλοῦ οἷον διὰ βαθμίδων, ἀπὸ ἐνὸς εἰς δύο
 » καὶ ἀπὸ δύο εἰς ὅλα τὰ καλὰ σώματα, καὶ ἀπὸ
 » τῶν καλῶν σωμάτων εἰς τὰς καλὰς πράξεις καὶ
 » ἀπὸ τῶν καλῶν πράξεων εἰς τὰς καλὰς γνώσεις,
 » μέχρις οὗ ἀπὸ τῶν γνώσεων καταντήσῃ εἰς ἐκείνην
 » τὴν γνῶσιν, ἥτις δὲν εἶναι γνῶσις ἄλλου τινὸς ἢ
 » αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ καλοῦ, καὶ τέλος πάντων γνω-
 » ρίσῃ τί εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ καλόν. Καὶ αὕτη
 » ἡ κατάστασις τοῦ βίου, ὃ Σώκρατες, εἶπεν ἡ Διο-
 » τίμα, εἶναι προτιμότερα πάσης ἄλλης, ἐν ἣ ὁ ἄν-
 »θρωπος θεᾶται αὐτὸ τὸ καλὸν εἰλικρινές, καθα-
 » ρόν, ἄμικτον, ἀλλ' ὄχι μεμολυσμένον δι' ἀνθρώ-
 » πινων σαρκῶν καὶ χρωμάτων καὶ πολλῆς ἄλλης
 » θνητῆς ματαιότητος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ θεῖον καλόν
 » μονοειδὲς καὶ ἀνἀλλοίωτον. Ὁ τοιοῦτος λοιπὸν
 » θεώμενος τὸ καλὸν οὐχὶ διὰ τῶν αἰσθητικῶν ὁμ-
 » μάτων ἀλλὰ διὰ τῆς διανοίας, δὲν τίκτει εἰδῶλα
 » ἀρετῆς, ἐπειδὴ δὲν ἐφάπτεται εἰδῶλον, ἀλλ' ἀλη-
 » θῆ, ἐπειδὴ ἐφάπτεται τὸ ἀληθές· ἀφοῦ δὲ τέξῃ

» καὶ ἐκτρέψῃ ἀληθῆ ἀρετὴν ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ
» Θεοῦ, καὶ εἴπερ τις ἄλλος ἄνθρωπος ἀπαθανατί-
» ζεσσι. » (Πλάτ. Συμπόσ.).

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν ἔπεται ὅτι μεταξὺ τοῦ
σωκρατισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνυπάρχει βα-
θεῖα τις σχέσις καὶ συνάφεια, ὅτι ἐκάτερος λαμβάνει
ὡς κέντρον τῶν διδασκαλιῶν του τὸν ἄνθρωπον καὶ
θεωρεῖ ὡς τελικὸν ταύτου σκοπὸν τὸ ἀγαθόν, τὴν
ἐθιμικότητα· ὅτι τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ εἶναι
ἡ αὐτοσυνειδησία καὶ ἡ γνῶσις τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ
καὶ αὕτη δεῖται τῆς συνεργείας καὶ ἀντιλήψεως τῆς
θεῖας χάριτος ἢ ἀνωτέρας τοῦ ἀνθρώπου ιδέας καὶ
δυνάμεως· καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους ἐκάτερος προδεικνύει
εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς κανόνα καὶ πρότυπον διαχω-
γῆς τὸ ν' ἀποσπᾶται ἐκ τοῦ ὕλικου βίου καὶ τῶν
αἰσθητικῶν ἀπολαύσεων, καὶ διὰ τῆς λεγομένης εἴτα
πίστεως, εἴτε ἀγάπης, εἴτε ἔρωτος νὰ ὑψοῦται εἰς
τὸ θεῖον, εἰς τὸ ἀπόλυτον, ἀξιοῦμενος οὕτως ἀλη-
θοῦς ἀθανασίας καὶ ἀποθεώσεως.

Ἀλλ' ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὸν Σωκράτη
δὲν εἶναι μόνον τὸ ἀντικείμενον τῆς διδασκαλίας
του, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνδόμυχος αὐτοῦ πεποιθήσις ὅτι
εἶναι θεῶθεν προωρισμένος νὰ ζῇ φιλοσοφῶν καὶ ἐξε-
τάζων οὐχὶ μόνον τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ καὶ τοὺς
ἄλλους ὅσοι δοξάζουσιν ὅτι εἶναι εἰδήμονες τῆς ἀ-
ρετῆς χωρὶς τινόντι νὰ ἦναι, ὅτι ἐξεπλήρου ὑπερφυ-
σικὴν τινα ἀποστολὴν ἀποκαλύπτων τὴν τῶν ἀν-
θρώπων ἄγνοιαν καὶ φέρων αὐτοὺς εἰς συνείδησιν
τῶν ἐλλειμμάτων των, ὅτι ἐν ἐνὶ λόγῳ ἦσαν ἀπό-
στολος τῆς φιλοσοφίας, θεός τις ἐλεγκτικὸς ἀφιε-
ρῶν τὸν βίον αὐτοῦ ἅπαντα, ὅπως ἐποπτεύῃ καὶ ἐξ-
ελέγχῃ τοὺς ἀδυνάτους καὶ φαύλους ἐν τοῖς λό-
γοις (Πλάτ. Σοφ.). Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτον ἐ-
θεώρει ὡς τὸ συντελεστικώτερον μέσον τὴν διαλε-
κτικὴν μέθοδον, εἰς ἣν τασοῦσαν περιπαθῶς καθη-
δύετο, γινώσκων νὰ ἐφαρμόζῃ τὴν δυνάμιν της κατὰ
τὰς διαφόρους περιστάσεις μετὰ θυμηλαστικῆς ὕλης ἐ-
πιτυχίας καὶ δεξιότητος. Ὁ Σωκράτης συνήθως ἐ-
ποιεῖτο ἐναρξίν τῆς συζητήσεως, ἐπερωτῶν τὸν μετ'
αὐτοῦ συνδιαλεγόμενον τὴν σημασίαν γενικοῦ τινος
ὅρου, οἷον τί εἶναι ἀρετὴ, τί εἶναι δίκαιον κ. τ. λ.
Ὁ ἐρωτώμενος οὐδέποτε φροντίσας νὰ δώσῃ εἰς ἑκυ-
τὸν λόγον τῆς σημασίας του, ἀποκρίνεται ἐκ τοῦ
πρῶτου καὶ αὐτοσχεδῶς. Τότε ὁ Σωκράτης ἐφαρ-
μόζων τὴν ἀπόκρισιν ἐκείνου ἐπὶ εἰδικῶν τινῶν πε-
ριστάσεων, ἀπευθύνει νέας ἐρωτήσεις εἰς αὐτὸν ὅτερον
πρόσωπον ἀναγκάζόμενον ν' ἀποκριθῇ, περιπίπτει εἰς
προφανῆ ἀντίφασιν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀποδείκνυται
ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ δοθεὶς ὁρισμὸς ἦν πέρα τοῦ δέοντος
στενὸς ἢ εὐρὸς, ἢ ὅπως δὴ ποτε ἐλλειμματικῶδης. Ὁ
ἀποκρινόμενος τότε ἐπανορθοῖ τὸν ὁρισμὸν του· τοῦτο
δὲ παρέχει τῷ Σωκράτει ἀφορμὴν εἰς νέαν ἐρώτησιν,

εἰς ἣν ἐκεῖνος ἀποπειρώμενος ν' ἀπαντήσῃ ἀντιφά-
σκει πολλάκις πρὸς τὴν ἐπανόρθωσιν του. Ὅθεν μετὰ
πολλὰς ματαιωθείσας ἀποπείρας ὅπως ἐξέλθῃ ταύ-
της τῆς δίνης, ὁμολογεῖ ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν δύναται
ν' ἀπαντήσῃ ἀποχρώντως εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐρώτησιν,
ἥτις κατὰ πρώτην ἄψιν εἶχε φανῆν οὕτως ἀπλῆ καὶ
εὐκόλος.

Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ῥήτορες καὶ οἱ ποιηταὶ ἐ-
ρωτώμενοι πολλάκις ὑπὸ τοῦ Σωκράτους τί ἐνόουν
ἐν τοῖς ἰδίῳ αὐτῶν συγγράμμασι καὶ ποιήμασιν ἡ-
πόρουν καὶ ἐξηλέγχοντο ἀγνοοῦντες ἐκεῖνα ἅτινα ἐ-
πίστευον ὅτι ἐγίνωσκον. Ἐξέφραζον μετ' ἀδιστάκτου
πεποιθήσεως δοξασίας περὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἡ-
θικοκοινωνικῶν ζητημάτων, χωρὶς οὐδέ ποτε νὰ ὑ-
ποπτεύωσιν ὅτι ἦσαν ὅπως οὖν σκετινὰ καὶ δύσλυ-
τα· διότι πάντας εὗρισκον ἐν ἑαυτοῖς τὰς δοξασίας
ταύτας ἐρριζωμένους ἀνέκαθεν εἴτε διὰ τοῦ κύρους
εἴτε διὰ τῆς περαδόσεως. Ἐπομένως δὲ δογματικῶς
ἀποφαινομένων τῶν ἀκρατῶν του περὶ τῆς σημα-
σίας τῶν ὅρων ἐκείνων ὡς εἶχον ἀβασανίστως πα-
ραδεχθῆναι, ὁ Σωκράτης ἀποσυνθέτων τὰς ἀποφάν-
σεις των ἀπεδείκνυσεν ὅτι περιέλειπον ἐν ἑαυταῖς ἀ-
συνέπειαν καὶ ἀντίφασιν.

Τῆς Σωκρατικῆς διαλεκτικῆς τὰ δύο κυριωδέ-
στερα στοιχεῖα εἶναι ἡ *Μαιευτικὴ* καὶ ἡ *Εἰρωνεία*. Ὁ
Σωκράτης ἐθεώρει τὴν ἐξέλεγχσιν τῆς ἀπάτης ἢ
τῆς δοκησιοφίας ὡς τὸν ἀπαραίτητον ὅρον τῆς μελ-
λούσης ἐπιδόσεως. Ἐφρόνει λοιπὸν ἴδιον αὐτοῦ ἔργον
τὸ νὰ συμπαραστατῇ ὡς εἰς τοὺς ἐγκυμονοῦντας
κύους, νὰ τοὺς βοηθῇ ἐν ὥρᾳ πνευματικῶν ὠδίνων
καὶ νὰ ἐξετάζῃ τὸ νεογέννητον ἂν ἦναι ὑγιὲς καὶ
ἄρτιον, ἢ τοῦναντίον ἄωρον καὶ ἀμβλωθρίδιον. Ταύ-
την δὲ τὴν μέθοδον δι' ἐρωταποκρίσεων νὰ ἐξάγῃ
εἰς πῶς γενικὴν τινα ἀλήθειαν καθαρίζων αὐτὴ νὰ πᾶ
παντὸς τυχαίου καὶ μεταβλητοῦ προσαρτήματος ἀ-
πεκάλει μαιευτικὴν τέχνην θεῶθεν αὐτῷ δωρηθεῖσαν,
ὅπως διὰ ταύτης ἐνισχυούσης τὸν ἔρωτα μαιεύηται
νέους ἐγκυμονοῦντας τὸ καλόν, τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ
ἀληθές. Μετὰ ταύτης δὲ τῆς Σωκρατικῆς Μαιευτι-
κῆς στενωπὸς συνέχεται καὶ ἡ *Εἰρωνεία*. Ὁ Σωκράτης
ὁμολογῶν ἀνυποκρίτως τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἄγνοιαν
προσέβητο νὰ φέρῃ εἰς ἀπορίαν καὶ σύγχυσιν τοὺς
ἐπὶ σοφίᾳ ἐναθρυνομένους διὰ τῶν ἀντιφάσεων ἐν αἷς
περιέπυπταν, καθοδηγῶν αὐτοὺς βηθημῶδην, εἰς τρό-
πον ὥστε οἴκοθεν νὰ ἐννοήσωσι τὴν μεταξὺ τοῦ ἐξ-
αγομένου τῶν συλλογισμῶν των καὶ τῆς προϋποθέ-
σεως, ἀφ' ἧς ὠρμήθησαν, ὑπάρχουσαν ἀσυνέπειαν ἢ
ἐναντίωσιν. Ἡ Εἰρωνεία αὕτη ἐνδέχεται νὰ ἐγείρῃ
λύπην καὶ αἰσχύνην εἰς τὸν ὑφιστάμενον τὴν ἐνέρ-
γειάν της, ἀλλ' ἐνταυτῷ συντελεῖ δραστηρίως ἐν
τὸν χειραγωγῆσθαι εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας. Αὕτη
δὲ εἶναι ἡ ἀρνητικὴ, ὡς ἡ Μαιευτικὴ εἶναι ἡ θετικὴ.

πλευρὰ τῆς Σωκρατικῆς μεθόδου, τείνουσαι συναμ-
φότεραι ὥπως ἀποσπάσωσι τὸν αἰσθητικὸν ἄνθρωπον
ἀπὸ τῶν ἀτομικῶν αὐτοῦ δοξασίων καὶ παραστά-
σεων, καὶ ἀποκαθαίρουσαι τὸν ῥύπον τῆς τεθλω-
μένης διανοίας του τὸν μυσταγωγῆσαι βαθμηδὸν
εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰς τὰ ἅδυτα τῆς φεγγυό-
λου ἀληθείας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως.

Τοιαύτης δὲ διαλεκτικῆς δυνάμεως θαυμάσια πα-
ραδείγματα οὐχὶ σπανίως ἀπαντῶνται καὶ ἐν τοῖς
συνοπτικαῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε μάλιστα πρόκειται
ὥπως ὁ Ἰησοῦς καταδείξῃ τὴν ἀμβλυωπίαν καὶ ἀπο-
κλειστικότητα τῶν προκρίτων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους,
ἀντεχομένων τοῦ γράμματος καὶ τῶν τύπων τοῦ
Νωσῆικοῦ νόμου, διανοίγων τοὺς ὀφθαλμοὺς των ἐπὶ
τοῦ περιορισμένου κύκλου τῶν δοξασίων ἐντὸς τοῦ
ὁποῦ περιστρέφονται, καὶ προεξομαλύνων αὐτοῖς
τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς μέρφωσιν ὑψηλοτέρων ἐν-
νοιῶν τῆς ἠθικότητος, τῆς χάριτος καὶ τῆς πίστεως.
Ἀλλ' οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἡ διαλεκτικὴ κίνησις ἀναφά-
νεται ἐκτενεστέρα καὶ ζωηροτέρα ἢ ἐν τῷ ὑπερθεο-
λογικῷ ἐκείνῳ Εὐαγγελίῳ, τῷ κατὰ Ἰωάννην. Ἐκ
τούτου λοιπὸν ἐπιχειροῦντες καὶ ἡμεῖς νὰ φέρωμεν
εἰς δοκίμιον περικοπᾶς τινὰς, ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς συν-
διαλέξεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ Νικοδήμου, ἐν ᾗ ὁ
ἄρχων αὗτος τῶν Ἰουδαίων, ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ
ἐξελέγχεται ἀγνοῶν τὰ τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ
ἀνάγκην ἔχων ἀνωτέρας διδασκαλίας. Ὁ Νικόδημος
ἐκπροσωπεῖ τὴν τάξιν τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν πιστευόν-
των Ἰουδαίων, διότι πιστεύει εἰς αὐτὸν, τὸν ἀνα-
γνωρίζει ὡς τὸν ἀπὸ Θεοῦ ἐλθόντα διδάσκαλον, καὶ
εἰς τὸ μετὰ ταῦτα δὲ ἐμμένει πιστὸς ὁπαδὸς του.
Ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτερινὴ ἐλευσίς του ἀπο-
δεικνύει ὅτι δὲν ἔχει τὸ ἀπαιτούμενον θάρρος νὰ ὁ-
μολογήσῃ παρρησίᾳ τὴν πίστιν του, καὶ νὰ κόψῃ
τὰ δεσμὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν του προλήψεων. Καὶ τὸ
αἷτιον τῆς ἀδυναμίας του τούτης εἶναι ὅτι αὐτὸς
τὸν ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν ὡς ἀπὸ Θεοῦ ἐλθόντα μόνον
διὰ τὰ σημεῖα ἃ ποιεῖ· οὐδεὶς γάρ, λέγει, ταῦ-
τα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἐὰν μὴ ἡ ὁ Θεὸς μετ'
αὐτοῦ. (Γ'. 2.). Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ εἶναι
πάντα καινοφανὴς καὶ ἀντίθετος εἰς τὸ σύστημα τῶν
ἰδεῶν τοῦ Νικοδήμου. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν
μὴ τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βα-
σιλείαν τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι, 3.). Πλὴν ἐπόμενον ἦτον
εἰς τὸν ὑπὸ Ἰουδαϊκῶν προλήψεων σκοτοδινῶντα
Νικόδημον νὰ φανῇ παράδοξος τοιαύτη ἀπόκρισις·
διὸ λέγει πρὸς τὸν Ἰησοῦν· Πῶς δύναται ἄνθρω-
πος γεννηθῆναι γέροντων; μὴ δύναται εἰς τὴν
κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δευτέρον εἰσελθεῖν καὶ
γεννηθῆναι; (αὐτόθι, 4.). Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς διατηρῶν
τὴν μεταφορὰν τῆς προλαβούσης αὐτοῦ ἀπαντήσεως
ἀναπτύσσει αὐτὴν εὐκρινέστερον. Ἀμὴν, ἀμὴν λέ-

γω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύ-
ματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν
τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι, 5.). Ἐνταῦθα λοιπὸν διακρίνει τὴν
φυσικὴν κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος τῆς ἀκολου-
θούσης τὴν ὁρμέφυτον ἀνάπτυξιν τῆς ἀπὸ τῆς νέας
ζωῆς τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ πνεύματος προερχομένης.
Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἰδέα αὕτη τῆς πνευματικῆς παλιγγε-
νεσίας ἦν εἰσέτι ὁπωσοῦν δίσληπτος διὰ τὸν Νικό-
δημον, μεταχειρίζεται αἰσθητικὸν παράδειγμα ἵνα
διευκολύνῃ αὐτῷ τὴν ἐννοιαν. Καθὼς ἀκούει τις,
προσθέτει ὁ Ἰησοῦς, τὴν βοήν τοῦ ἀνέμου, ὅλῳ
δὲν δύναται μήτε γ' ἀνατρεῖν εἰς τὴν πηγὴν ἐξ ἧς
προέρχεται, μήτε γὰρ τὸν παρακολουθῆσαι μέχρι τοῦ
σημείου τῆς καπάσειώς του (αὐτόθι 8)· καθὼς ἄρα
αἰσθάνεται τις τὴν δύναμιν τοῦ ἀνέμου ἰστάμενος
μεταξὺ δύο ὁρίων, ἐπίσης διαφευγόντων τὰς αἰσθή-
σεις του, οὕτως ἐπενεργεῖ καὶ ἡ πνοὴ τοῦ Θεοῦ πνεύ-
ματος ἐπὶ τῶν βαπτιζομένων ἐν τῷ λουτρῷ τῆς
παλιγγενεσίας· διότι ὑπάρχει γεγονὸς τι εἰς τὴν ἐ-
σωτερικὴν ζωὴν, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος, οὗ
τινος μόνον τὰ ἀποτελέσματα γινώσκονται διὰ τῆς
ἐνδομύχου πείρας, διὰ τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ
καὶ τὸ τέρμα του μένουσιν ἄγνωστα καὶ ἀκατανόητα.
Ἀλλ' ὁ Νικόδημος σφόδρα ἐκπληγεὶς ἀνακράζει πῶς
δύναται ταῦτα γενέσθαι; (αὐτ. 9.). Ὁ Ἰησοῦς οὖν
ὠφελόμενος ἐκ τῆς ἐκπλήξεώς του ὥπως τὸν φέρῃ
εἰς συναίσθησιν τῆς περὶ τὰ θεῖα ἀπειρίας του, ὥπως
ταπεινώσῃ τὴν ὑπεραψίαν τοῦ νομοδιδασκάλου· Δὴ
εἶσαι, λέγει, διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἄγνοεῖς
τὸ γεγονός τοῦτο, οὗτις πᾶς ἄνθρωπος δύναται
νὰ λάβῃ πείραν ἀμέσως ἐν τῇ συνειδήσει του; Ἐὰν
δὲν πιστεύῃτε ταῦτα τὰ ἐπίγεια καὶ ἐμπειρικά, πῶς
θέλετε πιστεύειν ἐὰν σὰς εἶπω τὰ ἐπουράνια, ἅτινα
ὑπερβαίνουν τὸν κύκλον τῆς ἀνθρωπίνης πείρας καὶ
τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου; (αὐτ. 12). Ἐνταῦθεν
λοιπὸν ἔπεται ὅτι ὁ Νικόδημος, προσκολλώμενος εἰς
τὰ αἰσθητικὰ σημεῖα, ἔχει μόνον ἐξωτερικὴν τινα ὁ-
λικὴν πίστιν, ἀλλὰ δὲν εἰσδύει εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ
πράγματος, εἰς τὴν ἀληθὴ καὶ πνευματικὴν πίστιν.
Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἐπιδιδύκοντας τὰ ση-
μεῖα καὶ δεσμευομένους ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων χαλα-
κτοῖζει ὡς ἀνήκοντας εἰς τὸ σκότος κατ' ἀντίθεσιν
τοῦ φωτός. Μᾶς γάρ ὁ φῶς πρᾶττων μισεῖ τὸ
φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγ-
χθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν ἔρ-
χεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα,
ὅτι ἐν Θεῷ ἐστὶν ἐργασμένα (αὐτ. 20—21). Ἐὰν
λοιπὸν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ ἄνθρωποι δια-
ρῶνται εἰς δύο ἀντιθέτους κατηγορίας, εἰς τὴν τοῦ
φωτός καὶ τὴν τοῦ σκότους, εἶναι προφανὲς εἰς ὅπο-
τέραν τῶν τάξεων τούτων ἀνήκει ὁ Νικόδημος· ὁ
προσθεύων ἐξωτερικὴν καὶ ἀπνευματίστον πίστιν.

Τὸ ἀντικείμενον ὅμως τῆς ἀληθοῦς πίστεως εἶναι ὁ ὑψωθείς υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁ Μωϋσῆς ὑψώσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ (αὐτ. 14)· ἐκείνη ὅμως ἡ ἐξωτερικὴ πίστις δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, ἀλλ' ἀντέχεται μόνον τῶν σημείων. Πλὴν ὁ Νικόδημος, εἰ καὶ ἀνεπίδεκτος νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸ πνευματικόν, ἔχει ὅμως ἀγαθὴν προαίρεσιν πρὸς τὴν πίστιν· ἀλλ' ἡ προαίρεσις μόνη δὲν ἐξαρκεῖ, διότι ἐνδέχεται ν' ἀποσπασθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ ἀντικείμενου τῆς πίστεως καὶ νὰ μεταβῇ εἰς ἐχθρικὴν θέσιν. Αὕτη δὲ ἡ διαλεκτικὴ μετάθεσις ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ φαινομενικῆς πίστεως εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ῥιζικὴν ἀπιστίαν, ἀποτελεῖ ἰδίον τμήμα τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἀπὸ τοῦ Ζ' μέχρι τοῦ Ι'. Κεφαλαίου.

Πρὸς ἐνδειξιν δὲ τῆς ἐνταῦθα ἐπικρατούσης διαλεκτικῆς δεινότητος τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων, ἀρκούμεθα ν' ἀρυσθώμεν ἐκ τοῦ Τμήματος τούτου σποραδικὰ τινὰ παραδείγματα. Καὶ πρῶτον σημειοῦμεν ὅτι ὅσο ἐναργέστερος δείκνυται ὁ χαρακτήρ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ, τοσούτω πεισματωδέστερον ἀπεναντίας ἀντιτάσσεται ἡ ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων, ἡ ἐκ προοιμίων τὰ πάντα ἀρνούμενη, καὶ πρὸς ἔτι μείζονα ἐμπέδωσιν τῆς ἀρνήσεως τῆς ἐκφέρουσα ὅτε μὲν τοῦτον, ὅτε δὲ ἐκείνον τὸν ἐξωτερικὸν λόγον κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ. Ὅσον ὅμως σαφέστερα καὶ μᾶλλον ἀνυπόστατα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, τοσούτω διαλεκτικώτερον ἡ ἀπιστία των ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Οὕτω π. χ. ὁ Ἰησοῦς ἀναμνησκὼν τοὺς Ἰουδαίους τὸν ἐν Σαββάτῳ ὑπ' αὐτοῦ θεραπευθέντα ἀσθενῆ, δι' ὃν ἐζήτησαν νὰ τὸν φονεύσωσιν, ὑποβάλλει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς των τὴν ἀντίφασιν εἰς ἣν περιπίπτουσι, καὶ τοὶ ἐνθερμοὶ ζηλωταὶ τοῦ Μωσαιοῦ Νόμου. Διότι ἐνῷ σεις, λέγει, περιτέμνετε ἄνθρωπον ἐν Σαββάτῳ ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωϋσέως, ὀργίζεσθε ἐναντίον μου διότι κατέστησα ὑγιῆ ὁλόκληρον ἄνθρωπον ἐν Σαββάτῳ (Ζ'. 21—23). Ἐμφανίζεται λοιπὸν αὐτοῖς ὡς ὁ πασίγνωστος πρεσβύτερος τῆς ἐντολῆς τοῦ Σαββάτου. Ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι τί ἀντιτάττουσιν; ὅτι αὐτὸς δὲν δύναται νὰ ᾔηται ὁ Χριστὸς, διότι τοῦτον ὁἶδαν ποθεν εἶναι· ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔρχεται, οὐδεὶς γινώσκει ποθεν εἶναι (αὐτόθ. 27). Ἀλλ' ἡ ἐνστασις αὕτη εὐκόλως ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Σεις, λέγει, καὶ οἱ οἶδατε, καὶ οἶδατε ποθεν εἰμὶ· ἀλλ' ἐνταυτῷ οὐκ οἶδατε ἐμὲ, διότι ἐγὼ δὲν ἦλθον ἀπ' ἐμαντοῦ, ἀλλ' ἐπέμφθη παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ ἐκείνου, ὃς ὑμεῖς οὐκ οἶδατε (αὐτ. 28.). Καὶ καθὼς δὲν γινώσκετε ποθεν ἦλθον, οἶτω καὶ δὲν γινώσκετε ποῦ ὑπάγω, καὶ ζητοῦντές με δὲν θέλετε μ' εὑρεῖν· διότι ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε εἰσεῖν (αὐτ. 33—34).

Ὅθεν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξελέγχοντα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀντιφάσκοντες ἑαυτοῖς, διότι ἐνῷ διαβεβαίουσιν ὅτι τὸν μὲν Ἰησοῦν γινώσκουσι ποθεν εἶναι, τὸν δὲ Χριστὸν, ὅταν ἔρχεται, οὐδεὶς γινώσκει ποθεν εἶναι, οὐχ ἥττον ἀποδεικνύονται ὅτι δὲν γινώσκουσι περὶ τοῦ Ἰησοῦ οὔτε ποθεν ἐπέμφθη, οὔτε ποῦ ὑπάγει.

Κατὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς ἐορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας ἐν αἷς ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἡ διαλεκτικὴ κίνησις λαμβάνει ἐκάστοτε μείζονα βαθμὸν ἐντάσεως. Καὶ καθὼς ὁ Ἰησοῦς τὴν πρῶταν ἡμέραν ἀναβαίνει εἰς τὴν ἐορτὴν ὡς ἐν κρυπτῷ, μεσοῦσης δὲ τῆς ἐορτῆς παρρησιαῶς διδάσκει, οὕτως ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἐορτῆς προκηρύττων ἑαυτὸν ὡς τὸν Μεσσίαν, ὡς τὸν πεπληρωμένον ἁγίου Πνεύματος κράζει λέγων· Ἐάν τις διψῇ ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος (Ζ'. 37). Τί δὲ ἀπαντῶσιν εἰς ταῦτα οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι; Ἀδυνατοῦντες ὅπως ἀντιστῶσιν εἰς τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἰησοῦ, ἀντιτείνουσιν ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν δύναται νὰ ᾔηται ὁ Χριστὸς, διότι ἔρχεται ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐνῷ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὴν Γραφὴν ἔρχεται ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς πόλεως, ὅπου ἦν Δαβὶδ (αὐτ. Ζ'. 41—42). Ἀλλ' ἐνταῦθα γίνεται κατάδηλον πόσον ἀργὸν καὶ ἀνίσχυρον εἶναι τὸ ἐξώθεν τοῦτο ἐπιχείρημα, ἐνῷ αὕτη ἡ προσωπικότης τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελεῖ τοσούτον ζωνηρὰν ἐντύπωσιν ὑπερτέραν παντὸς ἐνδοιασμοῦ καὶ ἀντιφάσεως, οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος (αὐτ. 46). Ἄλλως δὲ τοιαῦτα ἐπιχειρήματα στηριζόμενα εἰς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐπιπολαίους προσδιορισμοὺς· ἀνάγκη ν' ἀντιφάσκωσι πρὸς ἑαυτὰ, διότι πῶς ἂρά γε δύναται ὁ Χριστὸς νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τῆς Βηθλεὲμ, ἐνῷ κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν τῶν Ἰουδαίων (αὐτ. 27) οὐδεὶς γινώσκει ποθεν εἶναι; Ὡσαύτως δὲ δὲν εἶναι καθαρὰ ἀντίφασις ν' ἀναφέρονται εἰς τὴν Γραφὴν καὶ εἰς τὸν Νόμον (αὐτ. 42. 49) περὶ τῆς ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Δαβὶδ καταγωγῆς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐνταυτῷ νὰ παρκαθίσωσι τὸν αὐτὸν τοῦτον Νόμον, καταδικάζοντες τὸν ἄνθρωπον πρὶν ἂν ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ καὶ πληροφωρηθῇ τί ποιεῖ;

Ἐπὶ τέλους δὲ μετὰ πόσης θαυμασίας διαλεκτικῆς ἰσχύος δὲν κηταισχύνει τοὺς Γραμματεῖς ἐκείνους καὶ Φαρισαίους, οἵτινες στήσαντες ἐν μέσῳ γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ κατελημμένην, τὸν ἡρώτων τί περὶ αὐτῆς ἀποφαίνεται; διότι κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον αἱ τοιαῦται ὤφειλον νὰ λιθοβολῶνται. Τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτὸν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ καθὼς μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀναστρεφομένου καὶ εὐκόλως συγχωροῦντος τὰ ἁμαρ-

τήματα (Κεφ. Η'. 3. 4. 5. 6). Ἡ τοῦ Ἰησοῦ κυρία ἀπάντησις εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην εἶναι ὅτι, ὅσω μᾶλλον σύνοιδ' εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἁμαρτίας καὶ συνκισθάνεται τὴν χρεῖαν τῆς ἀφέσεως, τοσούτω ἑλαττον κατακρίνει τοὺς ἁμαρτάνοντας, τοσούτω προθυμότερον ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ἀφέσεως ταύτης. Ὅστις λοιπὸν συνειδὼς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἁμαρτίας καταδικάζει ἕτερον, καταδικάζει αὐτὸς ἑαυτόν. Ὡστε διὰ τοῦ πλαγίου τούτου μέσου προτρέπει τοὺς κατηγόρους νὰ ἴναι πρὸς τοὺς ἄλλους οἰκτίρμονες, διεγείρων αὐτοῖς τὸ αἶσθημα τῆς ἀμοιβαίας ἀνάγκης τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως καὶ ἀπολυτρόσεως.

(Ἐπεται τὸ τέλος.)

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ

Μελέτη

Ἐπὶ τοῦ ἐξῆς συγγράμματος

De la condition civile de l'étranger en France
par MARC DRAGOUMIS, Docteur en Droit de la faculté
de Paris, ancien attaché à la légation de Grèce à Paris-1864.
1 Vol. in 8. Paris, Marecq aîné, libraire éditeur.

Ἀναγγέλλειν ἔργον διδάκτορος τὰ νομικὰ τῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων αὐτόχρημά ἐστι λέγειν ἔργον πολλοῦ ἄξιον λόγου, ἃ τε ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ Πανεπιστημίῳ τοσούτον δυσχερὲς τὸ ἀξιωθῆναι τοῦ διδακτορικοῦ πτυχίου ὅσον ἐν τῇ Νομικῇ τῶν Παρισίων Σχολῇ. Τοῦ βαθμοῦ τοῦ *Προλότου* (*licencié*), ἔκπνως καὶ τούτου δυσχεροῦς, δυσχερεστέρου μάλιστα καὶ τοῦ διδακτορικοῦ αὐτοῦ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, καὶ δὲ δυστυχῶς, καὶ τοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ βαθμοῦ τοῦ Προλότου, λέγομεν, διανοήγοντος τῷ φέροντι καὶ τὸ δικηγορικόν, καὶ τὸ διοικητικόν καὶ δὲ καὶ τὸ δικαστικόν στάδιον, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ἑδρας τοῦ Προέδρου τοῦ Ἀκυρωτικοῦ (Ἀρείου Πάγου) τῆς Γαλλίας, καὶ τοῦ διδακτορικοῦ μὴ ἀπαιτουμένου εἰμὴ πρὸς μίαν καὶ μόνην θέσιν, τὴν τοῦ Καθηγητοῦ ἐν τῇ Νομικῇ σχολῇ, ἔπεται ὅτι ὀλίγιστοι προσέρχονται τῷ βαθμῷ τούτῳ, τὸ δ' ἀξιωθῆναι αὐτοῦ ἐστὶν ἀναγορεύεσθαι τὸν φέροντα ἄξιον τῆς Καθηγεσίας, ἀδιακρίτως εἴτε Γάλλος ἐστὶν ὁ φέρων, εἴτ' ἄλλοδαπός, διότι ἐν Γαλλίᾳ οὐδεμία γίνεται διάκρισις μεταξὺ ἡμεδαπῶν καὶ ἄλλοδαπῶν, καὶ ὁ δίπλωμα Γαλλικὸν φέρων ξένος ἴσος ἐν πᾶσι πρὸς τὸν αὐτόχθονα Γάλλον εἶναι, τοῦθ' ὅπερ οὗτ' ἐν Γερμανίᾳ συμβαίνει, ὅπου, εἰρήσθω καὶ τοῦτο ἐν παρόδῳ, αἱ ἐξετάσεις γίνονται ἐν πύτῳ, τοῦ φοι-

τητοῦ καλοῦντος, καὶ πληρόντος, ἐννοεῖται δὲ, εἰς εὐωχίαν τοῦς Καθηγητὰς, καὶ κατὰ τὴν ἐστίαν ἐξεταζομένου, — ἔθος ἀνάξιον τῶν τῆς Γερμανικῆς σοφίας! — οὗτ' ἐν Ἰταλίᾳ, ἧς τὰ πρὸς ἄλλοδαποὺς διπλώματα παροιμιώδη κατέστησαν. Ἐν Γαλλίᾳ νήφοντες οἱ Καθηγηταί, νηφάλιον φοιτητὴν ἐξετάζουσιν, ἀξιῶντες οὐχὶ μελέτης ἀπλῶς ἐνδείξεις, ἀλλὰ κρίσεως καὶ γνώσεως βαθείας τῆς ἐπιστήμης, καὶ συζητοῦσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐρίζουσι περὶ πάντων, καὶ ἀληθῆς διὰ λόγων μάχη πεισματώδης συνάπτεται μεταξὺ τῶν Καθηγητῶν καὶ τοῦ ἐξεταζομένου, δυστυχία δὲ τῷ φοιτητῇ ἐκαίνω, ὅστις δὲν καταβάλῃ τὸν Καθηγητὴν κατὰ τὸν ἀγῶνα.

Καὶ δὲν ἀρνούμεθα μὲν ὅτι καὶ ἐκ τῶν Πανεπιστημίων τῆς λοιπῆς Εὐρώπης δύνανται νὰ προέλθωσι, καὶ καθ' ἑκάστην προέρχονται, ἐπιστήμονες καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες, τοῦτο δὲ μόνον νὰ εἰπώμεν θέλομεν, ὅτι τὰ τῶν ἄλλων Πανεπιστημίων διπλώματα μικρὰν τῆς ἱκανότητος τοῦ λαβόντος ἐγγύησιν παρέχουσιν, ἐνῷ τὸ δίπλωμα διδάκτορος τῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων μέγας καὶ ἀκαταμάχητός ἐστι τίτλος γνώσεως ἐμβριθῶν καὶ παιδείας ἐκτενοῦς, καὶ τὸν τίτλον τοῦτον φέρει ὁ νέος ἡμῶν φίλος καὶ συνάδελφος Μάρκος Δραγοῦμης, οὗ τὴν ἐναίσιμον διατριβὴν ἐπιχειροῦμεν ν' ἀναλύσωμεν, διότι καὶ αἱ ἐναίσιμοι διατριβαὶ τῆς μακαρίας ἐκαίνης τῶν Παρισίων Σχολῆς, εἰς πραγματεῖαι μονογραφικαὶ ζητημάτων τινος ἢ ζητημάτων τῆς ἐπιστήμης, ὡς καὶ ἡ ἀνά χειρας ἡμῶν, ἦτις ὅλας 448 σελίδας εἰς 8ον. πληροῖ, τὴν ἀστυκὴν κατὰστασιν τοῦ ἄλλοδαποῦ ἐν Γαλλίᾳ ἐξετάζουσα, ἡ δὲ κατὰστασις αὕτη ἐραπτομένη τοῦ τε ἀστυκοῦ δικαίου, καὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, καὶ διὰ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτυσσομένην ἐπιμνησίαν τῶν ἐθνῶν, καὶ διὰ τῶν ὁσημέραι πολλαπλασιαζομένων τῆς συγκοινωνίας μέσων, ὡς καὶ διὰ τὴν πρόσδον τοῦ πολιτισμοῦ, πολὺ ἔχει τὸ ἐνδιαφέρον, ὥστε δὲν δισταζόμεν νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὡς ἀκριβὲς μέτρον πρὸς διάγνωσιν τοῦ βαθμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἔθνους τινὸς αὕτη καὶ μένη ἡ περὶ τὴν ἀστυκὴν κατὰστασιν τῶν ἐν τῷ κράτει ἄλλοδαπῶν νομοθεσία ἀρκεῖ.

Καὶ ἀληθῶς ἐνῷ τὰ πάλαι ὁ ἄλλοδαπὸς ὠρίζετο «ἀλλότριος γῶς, πολέμιός ἐστιν ἀνὴρ» (Ἡσυχ. ἐν λέξει Ὀμηρ. Ἰλιάδ. Ε, 214. Ὀδυσ. Σ.) ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων νομοθεσία ἔφερεν *adversus hostem* (*hostis* δ' ἦν ἀδιακρίτως ὅ τε ἐν Ῥώμῃ ἄλλοδαπὸς καὶ ὁ τοῖς Ῥωμαίοις πολέμιος) *aeterna auctoritas esto*; αἱ δὲ κατὰ τὸν Μεσαίωνα πολιτεῖαι, ὡς ἐκβράσματα τινα ἐθεώρουν τοὺς ἄλλοδαποὺς καὶ μυρίους ἐπίεζον αὐτοὺς τρόποις, διότι κατ' αὐτῶν πολιτεῖαι τε καὶ τιμαριῶται ἄρχοντες εἶχον τὰ τῆς ξενοκληρίας (*droit d'aubaine*), καὶ ὑφαίρεσεως (*droit de détraction*), καὶ ἐξόδου (*droit de sortie*), καὶ ἐκβράσμα-